І. ЛЕВИЦЬКИЙ - НЕЧУЙ

ЗАПОРОЖЦІ

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 22.

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ-НЕЧУЙ

ЗАПОРОЖЦІ

З ПЕРЕДМОВОЮ ТА ПОЯСНЕННЯМИ

КРАКІВ 1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Накладом „Українського Видавництва", Краків, Кармелітська 34/II.
Друк: „Нова Друкарня Денникова" під наказною управою, Краків.
Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H. Krakau, Karmeliterstrasse 34, II.
Druck.: »Nowa Drukarnia Dziennikowa« Kommissarische Verwaltung Krakau, Orzeszkowagasse 7.

ПЕРЕДМОВА.

Серед різних народів, а між ними й серед українського, зберігаються і передаються з покоління в покоління перекази про спячих лицарів-борців, що свої голови клали за волю, за честь, за добро свого народу. І чим довше нарід у неволі, тим кращі й більш поширені такі перекази. А в кожному з них сильна віра в те, що славні народні лицарі не вмерли, не пропали безслідно, вони лиш після тяжких боїв спочили, здрімалися в своїх могилах. Вони спять і ждуть слушного часу. Аж надто ясно, що це тільки так виявляється жива й кріпка віра народу в невміручість своєї сили і в остаточну побіду.

Німецькі перекази оповідають про спячих лицарів в тирольських горах Куфштайні, про спячих лицарів Барбароси, українські про спячих лицарів, князів, козаків та збійників.

Поети переспівали такі перекази у своїх поезіях. Мають такі поетичні переспіви і українці. Юрій Федькович співає про „Короля Гуцула", що дрімає з своєю ватагою в Чорногорі і встане, о певно, встане і поборе „руську долю ту погану". Пантелеймон Куліш у своїому чарівному оповіданню „Орися" згадує, що прийде такий час, що князь найде знов свій Переяслав, а з Турової кручі повстануть тури.

А вже ж найкращу обробітку таких переказів дав Іван Левицький у своїому оповіданню „Запорожці", яке є справжньою перлиною в українській літературі.

Іван Левицький-Нечуй, визначний український повістяр, жив у роках 1838—1918. Написав багато гарних оповідань і повістей, в яких змальовує життя-буття українських селян, робітників, міщан і інтеліґенції. Не поминає теж і інших народностей, що живуть на українській землі, та дає вірні й яркі картини їхніх суспільних і національних відносин до українського народу.

Над Дніпром, коло славних порогів, у селі Старому Кодаку жив собі молодий лоцман Карпо Летючий. Як і всі лоцмани[1]) він був потомок славних Запорожців і мав увесь хист, усю вдачу запорозьку. Високий, чорнявий та кучерявий, гарний з лиця, гарний з стану, кругом гарний, ще й до того сміливий! Ще змалку брав його з собою батько на байдаки[2] та плоти[3]), переводячи їх через пороги. Карпо знав добре всі пороги, всі забори[4]), знав кожний камінь. Він любив пороги, бо зріс коло їх. Карпо любив летіти стрілою прудким козацьким ходом[5]) через пороги, летіти птицею з лави на лаву; любив слухати, як шумить Дніпро на порогах, як реве Звонець або Дід і обливає бризками його гаряче лице.

Лоцманський отаман дуже любив Карпа і настановив його дядьком[6]), не зважаючи на його дуже молоді літа. Отаман вірив йому, як самому собі.

Ото раз приплив до порогів великий байдак якогось багатого купця.

— Дай мені, отамане, лоцмана, та найпевнішого, найлучшого! — каже багатий купець до атамана.

— Нема в мене певнішого лоцмана, як Карпо Летючий, хоч він і молодий. Посилаю його, то все одно, що й сам їду, — відказав отаман.

---

[1]) керманич, [2]) великий човен, [3]) дараба, [4]) каміння поперек Дніпра, [5]) водяна дорога, [6]) головний керманич.

Вимірили байдак, зняли з його трохи ваги, приробили довженне стерно. Готове судно в страшну дорогу! Карпо поблагословився в отамана і вилетів орлом на байдак. Всі попереду сіли по українському звичаю, потім стали на коліна[7]) і помолились Богу. Ніхто не знав запевне, чи вернеться живий до дому!

— »Щасти ж Боже!« — промовив отаман до Карпа. — Як щасливо вернешся до дому, то дам я тобі велику, велику плату, що маю найлюбішого, наймилішого. Памятай! Моє слово певне, — промовив отаман Іван Музика, ще й сивим вусом моргнув

— Гребімо! — крикнув він на гребців, ще й рукою махнув.

Гребці запустили весла в воду. Байдак знявся з місця і полетів як птиця. Коло стерна стояв, як той явір високий, Карпо Летючий. Серед Дніпра, в прозорому повітрі малювалося його молоде лице, біла сорочка, червоний, широкий пояс. Він гордо поглядав на Дніпро, а очима все бачив Олесині очі, її біле личко.

Погода була тиха та ясна. На дворі був ранній, теплий ранок. За Дніпром починало синіти небо червоною смугою. Вода в Дніпрі стояла тиха й гладенька, як скло. А там десь, далеко в низу, вже стогнав, неначе під землею, перший поріг — Кодацький.

— Шамни[8]) разом, друзі! — крикнув Карпо.

І гребці шамнули, а байдак полетів, неначе на крилах.

На гладенькій, як дзеркало воді, почали скакати неначе білі крілики, і булькотячи, знов ховались у воду. Поріг був недалечко.

---

[7]) клякнули (невживане), [8]) сильно разом гребіть!

— Шабаш![9]) — крикнув Летючий, і всі гребці підняли весла. — До стерна! — командував він, і всі кинулись до стерна, щоб направити байдак просто на проход.

Зашуміла вода й заревла. Кодацький поріг появився ввесь від берега до берега, ввесь білий, вкритий піною та бризками. Байдак загув і полетів з лави на лаву, рівно як стріла. В одну мить його перенесло через поріг. Вода обризкала гребців і присипала Карпові кучері. Судно тихо загуло, як порожня бочка. Всі перехрестились.

Карпо не зоглядівся, як байдак минув Звонецький, Сурський і Лохманський пороги. Його смілива й горда душа палала щастям. Водяна курява і бризки тільки прохолоджували йому лице.

Ще було чути, як стогнали вищі пороги, а тут уже заревів Дід чи Ненаситець. Погода на Карпове щастя була все тиха та ясна. Сонце обсипало гарячим блеском білі пороги й чорні Карпові кучері. Дід усе ревів та стогнав все дужче та дужче, неначе — десь ревла череда волів, — десь стріляли з гармат, або дзвонили в великі дзвони. Від берега до берега на Дніпрі появився білий гребінь неначе біла грива величезного коня. Ще пройшла хвиля, і перед Карповими очима встали з води дванацять Дідових лав, страшних, сердити, біснуватих. Карпове серце дуже застукало в грудях. Байдак уже був направлений стерном якраз на хід і летів як стріла.

Коли це де не взялась вітрова полоса. Вітер дмухнув трохи з боку. Коло самісінького порога вода вкрилась чорними воронами. Вітер ухопив судно і зніс трошки на бік... В душі в Карпа похололо... Він сам кинувся до стерна, кричав на

---

[9]) Станути, стій!

гробців, махав руками, налягав на стерно грудьми. Але нічого не помогло. Велика сила вхопила байдак і знесла на бік. Байдак полетів з лави на лаву й черкнувся дном об Зелений камінь, що впрочім не шкодить байдакам. Судно разом загуло, наче крикнуло й знов полетіло як стріла, та все звертало в бік. Ще нижче його вхопив страшний камінь й обкрутив кругом себе... Байдак застугонів, зачепився довгим стерном за Крутька. Стерно хруснуло, як трісочка, й переломилось на троє. Тепер усе пропало, усе згинуло!

Карпо і гребці зняли руки до Бога.

Вода вхопила байдак як легеньку трісочку, крутила його на всі боки, понесла й кинула на лаву. Судно заревло перед смертю, затріщало дуже страшно, аж перемогло великий клекіт Ненаситця і впало на гостру скелю. Каміння відбило йому ввесь ніс. Колодки полетіли в низ і розбились на маленькі поліна. Частина судна зачепилась на скелі. Люди, як птиці, держались за линви.

Пекло не було таке страшне як Ненаситець. З верху ревла вода, в низу кипіла хвиля. Цілі гори білої, ревучої, піни бились об каміння, скакали вгору, закручувались гребіннями і знову падали назад на каміння. Від берега до берега лютувала біла водяна буря, крутились вихри, вертілись чорториї, неначе все те викидав підземний вогонь або заховані на дні вітри.

— Пропала на віки моя честь! Втеряв я на віки мою Олесю! Честе моя! Олесю моя! Що скаже тепер отаман, як я вернуся живим додому? — говорив Карпо, висячи над страшною безоднею.

В низу від порога лоцмани вже побачили розбитий байдак. Човни й дуби вже поплили спасати живих людей і крам. Один був уже наблизився до скелі, де висів байдак, вже лоцмани кидали линву

гребцям, щоб пристати з боку до тієї скелі й забрати хоч людей.

— Пропав я на віки, Олесю! Нащо мені жити на світі! — крикнув Карпо і скачив в білу кипучу хвилю.

Карпо тільки й памятав що вода клекотіла, крутила ним, кидала його то в гору, то в низ, як вода в печі кидає зерном в казані. Вже вода залила йому вуха, рот. Карпо вже ждав, що вода от-от ударить ним об скелю і розміжчить його, як пелюсточку. Коли це він почув, що нараз так і полетів у низ, в якусь безодню і стратив память.

От прокидається Карпо і дивиться, аж він лежить на сухому. Полапав він рукою кругом себе й налапав мягкий мох, а під мохом твердий камінь. Відкриває він очі, — і бачить світ.

— Боже мій, де це я? Чи мене витягли, чи я вмер, чи це мені сон сниться? — подумав Карпо і глянув у гору.

Високо над ним висіла водяна стеля. Він почав придивлятись і побачив, що там у горі лилася вода, текла, пінилась, і навіть шуміла, а через скляну стелю синіло небо, а серед неба світило ясне сонце. Біла піна купами летіла і часом заслоняла сонце, наче хмара; а через піну, через хвилі мінилось сонце: то синіло, то червоніло, то жовтіло, то знову блищало мов золото.

Глянув Карпо кругом себе і побачив, що він лежить на скелі. Оглянувся він на всі боки, і знов йому здалося, що все те був сон: і той байдак і ця біда на порогах, і ця отаманська обіцянка... Він побачив, що під водою стояла, як стіна, рівна скеля від одного Дніпрового берега до другого: це була одна лава Ненаситецького порога; а там далі нижче, знову стояла друга рівна скеля, така сама як і перша. Камяні стіни були вищі від ви-

сокої дзвініці, а поверх їх лився цілий Дніпро і постелився над ними водяною стелею.

Дивиться Карпо в низ, — а між тими стінами росте пишний сад, про який тільки в казках розказують. Там розстелялись зеленою скатертю луки з такою травою, як і на землі; там були розкидані невеличкі, але гарні пригорки, велике каміння, — то гостре як дзвініці, то рівне й високе, наче стовпи. І все місце було гарне, як рай: зеленіло гаями, лужками, садками, виноградом. Між зеленою травою цвіли всякі квітки. Карпо бачив під самою скелею, де він лежав, пишний рожевий кущ, чув навіть пахощі рож і васильків. З верху, зпід водяної стелі понавішувалось на скелі латаття з широким листом, з білими та жовтими квітками, висіло купами дрібне як пух зелене підводне зілля... Скрізь світило сонце через водяну стелю, але той світ був тихий і разом ясний. Краса того місця так причарувала Карпа, що все його життя, змалку і до парубоцтва, здалось йому якимсь сном. Йому хотілось тільки дивитись то на сади, то на скелі, то на кришталеву стелю, синю від синього неба, а часом блискучу як цвіт веселки.

Придивляється Карпо в низ, аж попід гаями неначе ростуть купи високих червоних та синіх квіток. Придивляється він лучче, — аж ті квітки ворушаться: то були люди. Два чоловіки йшли просто до того місця, де був Летючий. На їх були високі чорні шапки з червоними верхами, сині кунтуші з рукавами на відкид.

— А чого ти, хлопче, заліз туди, куди тобі не годилось би лізти? — спитали вони в Карпа. — Хтож ти такий? Що ти за людина?

— Я... — почав Карпо тай не доказав, бо забувся, як його звали.

— Злази до нас!

— Нема кудою злізти, бо скеля крута, як стіна! — крикнув Карпо і почув, що його голос зовсім змінився: став дзвінкий, рівний, голосний. Карпо заговорив, неначе пісню заспівав.

— Скакай, не бійся! — крикнули ці люди до Карпа.

Карпо скочив і зараз почув, що він тихенько спускається на землю, як обережна птиця спускається з неба на дерево. Ці люди піддержали його за руки й постановили на траву.

Карпо глянув на тих людей і трохи злякався, і здивувся, і замилувався: такі вони були високі, рівні, дужі! Такі вони були гарні на вроду, що він таких людей не бачив ні між панами, ні між простими селянами.

— Еге, ти, хлопче, з України? — промовив один з їх, і голос його розсипався між скелями, як весняний перший грім.

— З України, — тихо обізвався Карпо.

— Чи вже ж тепер на Україні стали такі маленькі та мізерні люди, як оце ти? — спитав один чоловік, і обидва вони якось жалібно всміхнулись.

Карпо, глянувши на їх несказану красу, трохи опамятався і став сміливіший.

— Оттакі, як бачите! — промовив він.

— Хто ж ти такий, хлопчику? — спитали вони.

— Я лоцман на порогах... Летючий на прізвище, — сказав Карпо, а ймення свого все таки не пригадав.

— Правда, ти розбив байдака?

— Правда, — промовив Карпо, і та гірка правда прийшла йому на память, як дуже давній, Бог зна, колишній сон.

— Ходи ж з нами! — сказали ці люди й повели Карпа далі, ставши по обидва боки.

— Як тобі здалося в нашому краю? Чи гарна наша сторона? — спитали вони.

Карпо тільки глянув на ту стелю, де сонце раз-по-раз блищало, як блискавка, всіми цвітами, і затулив очі рукою.

— А знаєш, хлопчику, хто ми? — спитали вони в Карпа.

Карпо тільки глянув на їх чорні очі і великі шовкові вуси.

— Ми козаки, Запорожці. Чи ти чув що про Запорожців?

— Чув, що колись за порогами була Січ; мені покійник батько дещо росказував.

— Ото ж, щоб ти знав, тут тепер Запорозька Січ[10]) — промовив один Запорожець; — ото бач, як зруйнували Січ, а помочі нам не було де взяти, то наші характерники й зачарували Січ. З того часу наша Січ з островом, з гетьманом, з козаками отут! Нашу Січ поглинув Дніпро. Чи бачиш, — ондечки далеко, далеко ворушаться попід гаєм, за отією скелею, неначе червоні квітки? Це наше січове товариство.

І обидва козаки повели Карпа на зустріч тому товариству. Всі вони троє ввійшли в невеличкий лісок В тому ліску зовсім не було тіні; скрізь попід дереом блищав однаково ясний, теплий світ.

Карпо озирнувся на бік і побачив, що через обох Запорожців було видко кожне дерево, кожну квітку. Запорожці здались йому тінню, одначе він і кришки не злякався, бо страху там зовсім не було на тому світі.

Зараз за лісом вони зустріли інших козаків. Запорожці сиділи на зеленій траві ґрупами, сиділи

---

[10]) Славна на Дніпрі кріпость, зруйнована 1775 р.

на дрібному камінні, стояли по два, по три, розмовляли між собою і всі поглядали на Карпа, як на якесь диво. Всі козаки були високі, рівні та кремезні; всі були гарні, повбирані в гарну одежу, неначе в свято або в неділю. Вони стиха розмовляли, а Карпові здалося, що то ревуть страшні Дніпрові пороги.

— Оце наш січовий курінь! Ми побачимо ще не один курінь, поки дійдемо до нашого гетьмана, — промовив один Запорожець.

— До гетьмана! До гетьмана! — закричали деякі Запорожці, і слідком за Летючим і за його двома проводирями посипались всі козаки.

От вони йдуть та йдуть, і зайшли в тихе, спокійне місце, навкруги обставлене камінням. В тім крузі, під самою високою камяною стіною, був пишний сад, а в тому саду росло всяке дерево. На дереві висіли спілі яблука та груші, червоніли вишні та черешні, червонів та жовтів спілий виноград, порозкладавши широкий лист і важкі китиці ягід скрізь по камінню. Те місце було зовсім відгороджене; тиша була там аж мертва.

В тому саду скрізь попід деревом стояли камяні лавки, а на лавках сиділи старі Запорожці. Їх бороди біліли як сніг, а вуси у всіх були чорні. Старі Запорожці відпочивали. На їх старих, поважних лицях спочивали думи. Всі вони сиділи, позгортувавши руки, і посхилявши в низ важкі голови. Карпо глянув на їх і йому здалося, що вони повироблювані з каміння або з дерева. Вже Карпо перейшов через сад, а вони аж тоді встали, як наблизився перший курінь і закричав: До гетьмана! До гетьмана!

Тільки що Карпо минув високу камяну огорожу, він побачив уже другий сад, весь зелений,

весь засаджений квітками, а з того саду лився чоловічий голос, та такий же гарний та дзвінкий! Хтось співав козацьку думу, дуже старинну. Голос той лився низом як грім, то підіймався в гору і дзвенів як голосний дзвін, а під той голос стиха, грала бандура, неначе птиця щебетала. Карпо ввійшов у сад і побачив, що ту думу співав сивий кобзар, сидячи на камені, а кругом його сиділи й стояли козаки середніх літ і слухали старинню думу про козацьких гетьманів, про славні давні діла на Україні.

— До гетьмана! До гетьмана! — стиха промовили старі Запорожці, і кобзар перестав грати й співати. Всі козаки зняlися з місця і рушили до гетьмана.

От, минув Карпо і той сад, і всі вони увійшли в зелений гай. Той гай був такий гарний, як у нас буває він гарний весною. Дерево зеленіло як серед дня під ясним, південним сонцем. Надзвичайна ясність пронизувала кожний листочок наскрізь: все дерево з листям було ніби вироблене з зеленого тонкого скла. Здавалось, ніби світ бризкав з середини кожної гілки, з кожного зеленого листка, з кожної квітки й травини. Карпо мусів прикрити очі рукою... В гаю щебетали соловейки, кували зозулі, туркотали горлиці, щебетало всяке птацтво. Між деревом скрізь цвіла рожа, великими кущами цвіли гвоздики, чорнобривці, півонія; зеленія між купами квіток рута, мята, любисток. Все те було освічене весняним сонцем, бо ніде під під деревом не було тіні. Весь гай з квітками й птицями блищав і світився наскрізь, неначе був витканий з одного сяйва і з самих квіток та птиць.

Серед того гаю було зелене поле. Там сиділи на камені три кобзарі і грали козакам до танців, а кригом їх на зеленій траві танцювали молоді,

хисткі як очерет, козаки. Червоні верхи на шапках, червоні рукави миготіли на зеленому полі, ніби то літали огні, ніби раз-пораз блискала блискавка. Високі, тонкі козаки, з тонким станом так переплітались між собою, як от переплітається тонкий очерет, коли ним колише вітер. Карпо бачив, що козаки танцювали, неначе птиці літали, бо не згинали навіть вершечків трави під золотими підківками й такими ж закаблуками. Танок був такий жвавий, такий веселий, що в Карпа аж жижки стали кругом, довго дивились, поки не заговорили: — Час до гетьмана! до гетьмана!

От, пішли вони далі і прийшли до якоїсь невеличкої річечки. Карпо там примітив, що через камяну стіну в одному місці прорвалась вода і потекла річечкою, бистрою як птиця. Вона падала з каміння на камінь, шуміла й кипіла, неначе відскакувала від розпеченого каміння. Через воду був міст; то лежав великий та широкий, плескуватий камінь. За річкою далеко, далеко, аж під самим берегом Дніпра росла велика діброва. Дерево було таке високе, що трохи не доставало верхами аж до води. Густе й темнозелене гілля висіло з верху, як найгустіші хмари. Дерево стояло темною, рівною стіною. Над тією дібровою стояла ніби дуже ясна, місячна ніч або ясний вечір. На зеленому полі, скрізь попід дібровою, було видко могили. Над кожною могилою стояв у головах низенький, білий, камяний хрест, а в ногах ріс дуб. Перед кожним хрестом палав великий ставник, а в кожному дубі був застромлений козацький меч. В тій стороні було так тихо, що ставники горіли як у церкві. Йдучи проз те місце, Запорожці почали хреститись і молитись, поздіймавши шапки.

— Що то таке за річкою? — спитав Карпо в одного козака.

— Це наше кладовище — відказав козак.

Карпа повели далі просто до камяної стіни. Дивиться він, аж в тій стіні прорубані ніби ворота, та так високі як церква! Коло тих воріт по обидва боки стояли на сторожі два старі Запорожці з великими мечами. У їх сиві бороди були аж до пояса.

— До гетьмана! До гетьмана! — загули позаду козаки і, обидва діди спустили підняті мечі до долу, поставили його в ті ворота. За ними так і посипались всі козаки.

Ввійшовши в ті ворота, Карпо вгледів ще більше диво: там між двома високими стінами була друга гетьманська половина тієї Січі. Глянув Карпо на стелю, а там так само лився і шумів Дніпро. Сонце так чудово грало промінням в тій стелі, як у чистому кришталеві. Карпові здалося, що в тій водяній стелі одна дошка з щирого золота, а друга з срібла, третя червона як жар, а там далі жовта, зелена, синя. Ті дошки ніби ворушились, змінялись, неначе чиясь рука перегортувала їх навмисне. То це вони всі щезали: і пишне сонце і синє небо було видко через воду, як на землі; було видко, як птиці літали в небі, як риба плила стрілою або грала проти сонця цілими табунами.

Карпа повели через сад між двома рядами високого дерева, на котрому срібний лист був перемішаний з золотими яблуками та грушами, з коралевими вишнями та черешнями, з китицями винограду з дорогого каміння. Весь сад блищав як сонце. З дерева на дерево перелітали райські птиці, неначе хто перекидав пучки огню або блискавки. А там, за садом стояв простий зелений дуб, а під дубом на камені сидів гетьман. Він був

такий великий як Палій[11]). Здається, не було коня на світі, щоб здержав його на собі! На гетьманові була висока шапка, а з шапки на бік висів золотий вершок; він був підперезаний золотим поясом і обутий в червоні чоботи, з золотими підківками. Спершись однією рукою на широкий меч, гетьман держав в другій руці булаву з щирого золота, обсипану дорогим камінням, котре блищало як проміння. Вся булава так світилась, неначе гетьман держав у руці сонце. Гетьман думав глибоку думу, схиливши голову, і його думки вилітали соловейками, сідали на дубові та співали. Побачивши козаків, він грізно кинув очима, і з того погляду знявся орел тай полинув під небо, розпанахавши крилами кришталеву стелю. До долу з очей посипались іскри і розтопили землю.

Не здіймаючи шапок, два діди стали перед гетьманом і постановили перед себе Летючого. Їх роєм обступили козаки.

Гетьман устав і випрямився на цілий зріст.

— Яке діло маєте, шановне товариство? — спитав гетьман, і Карпо чув, що земля під ним задріжала.

— Хібаж не бачили, ясновельможний гетьмане? Чоловік прибув до нас з України.

Гетьман тільки тоді кинув оком на Летючого, довго дивився на його, і дві сльози впало з його очей на землю. На тім місці вже лежали дві рожі.

— Чи ти хлопче, з України? Якже ти зайшов до нас? Чи не наслав тебе до нас Бог і народ ?

— Я розбив байдака на порогах і не знаю й сам, як я сюди зайшов.

— Сину мій любий, сину мій милий! Я б тебе

---

[11]) козацький полковник з часів Мазепи.

обняв, та боюсь задушити тебе від моєї великої сили, від щирого серця, — промовив гетьман і стиха поцілував Летючого.— Скажи ж мені, сину, що там діється на Україні?

— Нічого, — відказав Летючий.

— Чи памятають на Україні про гетьмана й козаків? чи згадують?

— Трохи памятаємо. Старі люди дещо росказують.

— Чи не говорили вам про нас попи, або ченці, або вчені люди?

— Ні. Ніхто про те нам нічого й не згадував. Трохи чули дещо від кобзарів.

— Якже там на світі живуть люди? Чи лучче їм, чи гірше? Чи й досі терплять від ляхів? Чи досі там у вас є татари, азіяти, жиди?

— Є й жиди, й ляхи, й дикуни. Тільки про татар нічого не чути. А чи лучче тепер людям, про те не знаю.

— Чи вжеж вам ніхто нічого не росказував?

— Ніхто, ясновельможний гетьмане.

Гетьман важко зітхнув і поклав свою булаву на камінь. З каменя так і бризнули левкої та фіялки кругом булави, а виноград оплів навкруг камінь і послався по траві.

— Ходімо ж, козаки, до церкви та поспитаємо в Бога, що діяти нам, та помолимось Богу за Україну.

— До церкви! До церкви! — загули навкруги козаки.

Гетьман відвязав меч і застромив у камінь. Меч увігнався в скелю як у віск, а з під меча задзюрчала кров.

Гетьман тихою ходою виступив у перед і козаки розступились на обидва боки. Гетьман був

вищий і кращий від усіх Запорожців: високий як Палій, гарний як Мазепа[12]), сміливий як Богдан Хмельницький.[13]) Його лице блищало як ранне сонце. Слідком за гетьманом два сиві Запорожці повели Карпа, а за ними роєм посипалась уся громада. Скільки можно було скинути оком, червоніли шапки та кунтуші. Все військо йшло широким, зеленим полем, а по обидва боки росли чудові гаї та сади. В тих садах росло дерево з золотим та срібним листом, а між тим деревом траплялося часом і просте дерево садове, і оце на одному були спілі овчі, а на другому тільки що наливалися, а третє дерево стояло у білому цвіту.

Гетьман повернув за високу скелю, де була церква. За тією скелею Карпо вглядів нове диво. З високої камяної стіни, з двох розколин лилися водоспади і спадали найдрібнішою білою росою в дві річечки. Ті річечки стікалися до купи, а між ними був високий острівець. На тім острові понад річками, скрізь попід камяною стіною росли вишневі сади і стояли в цвіту, як у нас буває весною. Весь той куток білів вишневим квітом. Карпо бачив тільки на острівці камінь, а на камені стояв високий хрест з чистого золота, весь гладенький з низу до верху. На самому перехресті висів терновий вінок, а на колючках того вінка блищала свіжа кров. Хрест блищав навкруги як сонце, а від тої сяйви над хрестом на камяній стіні стояли аж три веселки дуже, дуже ясні. Карпо більш нічого не бачив, тільки білі як пух сади, а над садами золотий блискучий хрест і три веселки.

— Це наша церква! — промовили діди до Карпа, показуючи на хрест. — Тільки отой хрест ми

---

[12]) Іван Мазепа гетьман (1687—1709),
[13]) гетьман (1648—1657),

взяли з собою з Запоріжжя, бо ми знали, що й хреста там не зісталося б. А ми за хрест ложили на степах, на морі, свої голови.

От, почали вони наближатись до того хреста, аж чує Карпо, хтось співає пісню, і співає голос дівочий. Карпо чув усякі голоси, та ще зроду не чув такого гарного, рівного, високого, дзвінкого та голосного. Той голос співав українську пісню. Карпові навіть на ум приходила та пісня; така вона була знайома. Але він чув, що та пісня була несказано краща від усіх пісень, хоч і нагадувала йому то одну, то другу сільську пісню. То велика, незмірна туга та горе, то надія, то радість і гаряче кохання лилося в тому чудовому голосі. Карпо чув, як дуже забилось в його серце, як у його серці переливалося все те, що співав голос. Навіть старі діди посхиляли голови.

— Хто це співає? — спитав несміливо Карпо в дідів.

— Швидко сам побачиш, — понуро відказав йому один характерник.

Увійшли вони в ті сади. Дивиться Летючий, аж проти самого хреста, коло острівця стоїть одним один зелений кущ: то був кущ калини. Зверху на кущі червоніли спілі ягоди, а середина куща була облита білим квітом. Під самісіньким кущем блищала в калині криничка. Карпові здалося, що той голос лллється або з калини, або з криниці.

Тільки що гетьман наблизився до острівця, аж той голос задріжав від незмірної туги, тай замовк. Гетьман став проти хреста на коліна, і за ним упало навколішки все товариство. От, гетьман почав читати молитву, а разом з ним загула громада, як от гуде народ у церкві тоді, як почнуть співати „Іже Херувими". Карпо чув, що під його колінами дрі-

жала земля; він ухопився рукою за камінь, і той камінь дріжав, а після так і розколовся на двоє. Від тієї козацької молитви страшно заревли пороги, задріжали обидва береги Дніпра, затрусилась земля на Україні, затрусився Київ на горах.

І знову загуло товариство, і впало ниць до землі. В той час знову з калини заспівав чудовий дівочий голос, заспівав пісню до Бога, і вся громада слухала ту пісню і плакала.

Гетьман скінчив молитву і встав; всі козаки встали за ним. „Настав час!" — промовив один характерник, показуючи рукою на кущ калини, і Летючому здалося, що та калина аж заворушилась, неначе на неї повіяв вітер. Голос заспівав веселої пісні.

— Настав час! — промовив гетьман.

Один дід пішов до криниці, набрав у пригорщі води, і тричі бризнув на калину. І Карпо бачив, як червоні китиці калини ставали квітками та стрічками на голові чудової дівчини, ставали румянцями на повних щоках; він бачив, як білий цвіт ставав білим лицем, білою сорочкою, як криничка стала ведрами. Де був кущ калини,там стояла чудова дівчина, і брала воду з криниці. Коли придивиться Карпо до тієї дівчини, аж то стоїть Олеся, дочка отамана Музики.

— Оце, якже я довго спала! — тихо промовила дівчина, озираючись навкруги, — але який же дивний був мій сон!

— Олесю, серце моє, щастя моє! — крикнув Летючий і згадав усе, усе: і своє ймення, і свою біду, і все, що з ним сталося.

Та дівчина була, як дві краплі води, Олеся Музиківна! Такі самі в неї були великі, карі очі, такі ж

маленькі губки, такі ж чорні довгі коси. Навіть такими квітками була в неї вишита сорочка.

— Олесю, чи вже ж ти мене оце не пізнаєш? — промовив знову Летючий.

— Я не Олеся. Я Маруся, хоч я й Музиківна, як ти кажеш, — тихо промовила дівчина. — Але де це я? Боже мій! Де ж моя мати? Де мій милий гетьман?

І з тими словами її очі впали на гетьмана.

Вона почала умлівати, і тихо сіла на камінь. А гетьман дивився на неї довго, довго. Його грізне лице стало таке ласкаве, як у малого хлопця.

Один дід характерник почав говорити до дівчини:

— Чи памятаєш, дівчино, як ти полюбила нашого гетьмана, як приплила сама човником, і ступила ногою на наш запорозький острів? Ти вчинила великий гріх! Запорожець не повинен кохати дівчат, а твоя дівоча нога не повинна була і торкатись об нашу січову землю. За свій гріх ти стала калиною і — разом з нашим кошем тебе поглинув Дніпро. Ти стояла отут уже сто літ і спокутувала свій гріх. Твій рід і тепер живе на Україні. Одного Музики дочка запровадила оцього хлопця до нас... То ваше вже пяте коліно.

Гетьман згорнув руки, подивився на Марусю й промовив:

— Іди, Марусю, з цим хлопцем на Україну. Така Божа воля. За твою щиру любов до мене ти каралась, за щиру любов ти й спокутувала. Йди, і коли людям добре жити на Україні, то зіставайся там і кінчай свій людський вік; а коли людям погано жити, то ти вернешся до нас, знов отут перед хрестом станеш калиною і розкажеш нам, і виспіваєш нам про горе України. А ти, діду, винеси Марусю та

Карпа на той світ! — промовив гетьман, і махнув рукою на одного діда-характерника.

Той дід зараз став орлом, вхопив на себе Марусю й Карпа, махнув широкими крилами. Водяна стеля так і розступилась на три сяжні, неначе від великого вихру. Орел поніс їх обох понад страшними Дніпровими порогами.

Карпо глянув у низ, і голова в його запаморочилась. Ненаситець ревів, стогнав, кидав угору білу хвилю. Бризки й піна кидались і сипались на всі боки. Ще вище піднявся орел — і стало видко всі пороги під першого до останнього. Дніпро здавався якимсь звірем, у котрого грива й шерсть крутились білими вихрами.

— Нащо ти, орле, так високо піднімаєшся? — спитав Летючий.

— Бо я запорожець і люблю простір. А де більше волі, більше простору, як не тут у небі, під хмарами? — промовив орел і ще дужче махнув крилами. Крила вже черкались об хмари. Ввесь Дніпро вже здавався синьою стрічкою, а вся земля зеленіла як зелена хустка. Вже було видко, де Дніпро вливався лиманом у Чорне море. А городи біліли, неначе грядочки білих квіток. Орел глянув очима просто на сонце, а потім униз і промовив:

— Чи бачите, що діється на Україні?

— Не бачимо, — обізвались Карпо й Маруся, — бо ріки вже здаються ніби шнурочки, а зелена Україна туманом укрилась.

— Доторкніться руками до хмари і протріть собі очі, — промовив орел, — і вони обоє так і зробили.

— Чи бачите теперечки, що від самого Дніпра аж по Сян, аж до Перемишля і Ярослава й Токая[14])

[14]) місто в Угорщині, славне з вин.

на зеленому полі скрізь вються жовті гадюки, пашать полумям і повсисались в українську землю?

— Бачимо!

— Ото ж давні наші пани, таки нашого роду, що повернулись на польських панів з наших таки панів та козаків, і поставали ворожими для України, і відцурались від нас з усім. Нещасний народ, нещасна Україна!.. А чи бачите, як скрізь неначе великими клубками щось вється по степах, по горах, та долинах, як черви?

— Бачимо!

— Ото ж жиди, що висисають з нашої України останній сок! Та й багато ж їх! А чи бачите ви, як на зеленому полі плазують сірі комашки?

— Бачимо! — обізвалась Маруся: — То мабуть козаки муштруються. Чи не збираються на ляха або на турка?

— Ні, дочко! — То московське військо муштрується. Між тим військом уже нема ні однісінького козака, — промовив орел та й крила опустив. Він так швидко падав у низ, що в Марусі й Карпа дух захопило.

Знову пишно заблищав Дніпро між берегами; зазеленіли українські степи, ліси, поля; знову забіліли великі городи й села. Але в тих городах і селах було тихо-тихо, як у порожнечі небесного простору. Ніде й не ворушилась жива душа, наче всі люди вимерли від страшної пошести. А жовті гадюки та черви все крутились, все вились, а військо все муштрувалось як сіра комашня, розсипавшись на зеленому полі.

— Скажи мені, орле, бо ти все знаєш, де ж ділися люди на Україні? Чи їх татари полонили, чи їх турки вирізали? — спитала Маруся.

— Ні! Їх і татари не полонили, і турки не вирізали: вони зачаровані так само як і наша Січ. То бач схопилося таке страшне повітря і навіяло страшний сон на Україну, і люди разом так і поснули, тай будуть спати, поки знову не повіє теплий вітер з теплого краю, поки він не принесе з хмарами цілющої та живущої води, і покропить нею землю і людей.

— Боже мій! Чи знайду я живу свою матінку?! — тихо промовила Маруся.

Орел почав спускатись на правому березі Дніпра, проти того острова, де колись була Січ. Він глянув на той острів, де й сліду козацького не зісталось, де козацькі могили заросли буряном та огородиною, де на гетьманських могилах кольоністи німці насадили картоплі. Де колись на майдані роєм гули на раді Запорожці, там тепер паслася німецька череда... Орел гірко заридав, тихенько зсадив на беріг Карпа та Марусю, а сам знявся, і впав у білу кипучу піну Ненаситецького порога.

Довго сиділи Карпо й Маруся над Дніпром і відпочивали. Перед ними була чудова картина Дніпра, облитого сонцем. По бидва боки Дніпра стояли високі, сірі скелі. На воді скрізь були розкидані зелені острівці, оброслі високим очеретом та лозою. Між островами і на островах сторчало каміння, зеленіли верби. А пороги все ревли та гули, наводили думи на душу. Маруся довго дивилась на Дніпро, а потім почала говорити:

— Чи бачиш ти, козаче, отой камінь, що висунувся з берега далеко в воду? Я раз стояла на тім камені і брала воду, а гетьман їхав дубом. Кругом його сиділи запорозькі козаки і гребли веслами, а гетьман стояв, та все дивився на мене. Я й собі

задивилась на його, а відерце моє й поплило за водою. Гетьман побачив те і засміявся до мене. Який же гарний був гетьман! Які в його очі, які брови, які вуси! Серце моє так і пристало до його очей! Вернулась я до дому з одним відром. Мене мати лаяла за відерце, а я й не чула того, та все думала про гетьманські очі. Часто я з того часу виходила сюди і все дивилась, чи не вийде гетьман на беріг гуляти на отім острові. Коли раз увечорі дивлюсь я, ходить мій гетьман по березі, згорнувши руки. Я дивлюсь на його звідсіль, а він на мене звідтіль. Мене так і потягло до його, як от проміння сонця тягне росу з квіток. На березі стояв човник. Я сіла в човник, вхопила в руки весельце і полетіла човником до його. І сама я не зчулася, як я вийшла на козацький беріг, як побігла до гетьмана, як упала перед ним на коліна й обняла його. Я подивилась йому прямо в чорні очі, почула на своєму лиці його горячий дух, почула, що він нагнувся до мене і поцілував мене. І мені здалося, що я умліваю, що я вмираю, вмираю і не можу вмерти. Я почула, що моє серце ніби заспівало якусь чудову пісню, і співало, співало без кінця... Я ніби засипала і співала, і через той сон все бачила чудові чорні очі, і страшні, і гарні; все чула гарячий дух на своєму лиці, а моє серце все співало безконечну пісню про щастя, про кохання. Якби я хотіла, щоб на віки протягся той пишний сон, щоб до віку співала моя душа для мого милого пісню про кохання. І я забула батька й матір, забула ці степи, свій хутір і свої квітки, забула про Дніпро, про небо й сонце. Нащо вони мене збудили і відняли від мене той чудовий сон?

Маруся замовкла і втерла очі рукавом.

Вже сонце стало на вечірньому прузі. Карпо й Маруся встали і пішли на степ.

— Проведи ж мене, козаче, до мого батька, до хутора Чаплів. Я тобі „спасибіг" скажу.

От ідуть вони та йдуть, і вже далеко відійшли від берега. Степ почав розстелятись далеко-далеко і зеленів, скільки засягало око. Трава зеленіла, квітки пахли, птиці співали в синьому небі.

— Степи мої, степи мої! Ви й досі такі гарні та зелені, як колись були! — промовила Маруся.

От дивляться вони, аж на степу пасеться велика череда: голєндерські корови, здорові коні, крутороги чумацькі воли, цілі табуни еспанських овець. Череда була сита, а пастухи й чабани були пообдирані, босі, або в драних постолах. На свитках були самі за себе лати. Вони були худі, замлілі.

— Чий це скот ви пасете? Чи козацький, чи свій? — спитала Маруся.

— Панський! — обізвався обідраний як старець пастух і побіг за коровою, на котрій шерсть аж вилискувалась проти сонця, неначе на якому панові шкура.

Ідуть вони далі, аж пасеться друга черідка — коровки погані, кудлаті; бички миршаві, низенькі; свині дрібні.

— А це чия черідка? — спитала Маруся.

— Людська! — обізвався босий, обідраний хлопець.

— А чи далеко ще до хутора Чаплів?

— Та тут нема хутора Чаплів, а є здорове село Чаплі! — відказав чабан.

— А чи живе ще в тих Чаплях козак Петро Музика? Його хата стоїть у самій балці.

— На балці стоїть цілий куток Музиківка. Там буде хат з тридцять, як не більше.

Здивувалася Маруся і задумалась, де ті хати набрались у Чаплях. От пішли вони далі. Появились розкішні поля. Пшениця стояла як море; їй кінця не було видко. На полі жали женці.

„Де це взялася в степу пшениця? Та й насіяно ж її!" — подумала Маруся і спитала:

— А чия це пшениця? Чи не Музичина часом, або може гетьманська?

— Яка там Музичина? Ляхівська! Якийсь лях оце приїхав у степи та взяв посесію в нашого таки пана.

— А де ж той вражий пан узявся тут, у Чаплях? — спитала Маруся.

— А чи ми знаємо, де він тут узявся, — відказали женці.

І все те було дуже-дуже чудним для Марусі.

Ідуть вони далі, а там на степу ростуть баштани, кавуняче й диняче бадилля так і вкрило степ огудинням, скільки можна було окинути оком.

— Чиї це такі здорові баштани? — спитала дівчина баштанника.

— Жидівські! Жиди найняли землю на літо під баштани, — відказав дід баштанник.

— А оті жита, чиї вони?

— Панські!

— А отой овес, неначе золото? Але вівси, вівси!... неначе море! Чиї то вівси? — спитала дівчина.

— Якогось ляшка чи недоляшка, перевертня таки з наших, ще й недавнього перевертня, бо він по ляхівськи гаразд і говорити не вміє.

— А де ж людське? Де ж козаче?

— Отам трошки людського ік селу! — гукнув дід з куріня.

Маруся стала смутна, смутна! В неї знову зяви-

лась думка стати калиною і вернутись до свого любого гетьмана, щоб співати йому вічну пісню про кохання.

Пішли вони далі, аж перед ними розіслалося велике, превелике село. В кінці села був великий став на яру. Там стояла здорова сахарня з високим задимленим стовпом.

— От і Чаплі! — промовив Карпо.

— Чи вже ж оце Чаплі? — крикнула Маруся і в долоні плеснула. — Чия ж ото фабрика?

— Ляхівська, — відказав Карпо.

— А той млин нижче ставу?

— Жидівський.

— А отой другий млин, по другому боці?

— То панський, але добре не памятаю.

— Чи вже ж оце, бабуню, Чаплі? — спитала Маруся в однієї старої баби, що йшла дорогою.

— Чаплі! — відказала й вона.

Карпо й Маруся пішли далі до села. Коли дивляться вони, аж там з боку на ярочку лісок. Під ліском блищала між осокою вода. Карпові схотілось пити, і вони звернули до ліску.

Задумалась Маруся... Їй так бажалось подивитись хоч на ту хатину, де вона зросла... Їй все здавалось, що вона ніби ходила до Дніпра, та оце вертається до дому і побачить свою матір...

Вже сонце стояло низько, як Маруся з Карпом прийшли на Музиківку на балці. Вона зразу пізнала ту балку... І тепер на балці стояла така сама невеличка хатка, обгороджена низеньким тином, обкопана ровом, обсаджена садком, а на окопі — високою дерезою. І тепер на окопі дереза була густа як руно, і закривала увесь ґрунт і до половини хату.

Маруся ввійшла в хату. В хаті було дуже бідно.

Коло віконця сиділа старенька женщина. Вона була така похожа на Марусину матір! Маруся так і кинулась до неї на шию і назвала її своєю матірю.

— Що це з тобою, дівчино?! Я не мати твоя, а ти не дочка моя, — тихо промовила женщина.

— Але ж це хата Петрова Музичина? — спитала Маруся.

— Музичина, тільки не Петра, а Василя, а я Василева жінка.

Маруся стала й руки опустила, та все придивлялась до старої женщини.

— А мені все здається, що ви моя матір. Ви такі похожі на матір, що я б зроду не сказала, що ви не мати моя.

— Ти, дівчино, дуже схожа на мою меншу сестру. А в мене й дочки не було. Чи не ходила ти кілька літ по заробітках за границю, що позабувала свою рідню?

— О, я довго ходила!... Давно вже я була дома. А як я була дома, то тут і села не було.

— Що це ти, дівчино, говориш? Твій же вік не Бог зна який! Наші старі люди розказують, що тут на балці стояла перша хата в Чаплях.

Тоді тільки Маруся придивилась, що хата стояла вікнами на схід сонця, а хата її батька стояла на схід сонця причілком. Вона зовсім тепер зрозуміла, що то була дуже давня річ на світі.

— Які ж ви, тітко, бідні! — промовила Маруся, дивлячись на женщину і роздивляючись по хаті.

— А вже ж бідні, бо нема з чого забагатіти. За поля плата велика, а тут і подушне плати, і на волость, і на школу... Та все плати та плати! І робимо, і нічого не маємо! Сідайте, коли ласка ваша.

Маруся й Карпо сіли на лаві й обоє задумались.

Тепер тільки Карпо опамятувався зовсім, як поговорив з живими людьми, посидів у хаті. Він неначе прокинувся від важкого й чудного сну, роздивлявся при світлі дня на все живе й тільки згадував той сон, що вже розлітався, неначе на повітрі. А Маруся сиділа та все згадувала, як то було колись в хаті її батька. В її батька хата була така сама невеличка, але далеко багатша, була обвішана рушницями, шаблями, пістолями. Вся та зброя висіла по стінах поміж вишиваними рушниками і хрестами з квіток і васильків. В її батька було що їсти й пити, бо було в його стільки степу, скільки оком окинути; в його була отара овець, були воли й корови. А які коні мав її батько! Як той степовий вітер літали вони по степах. Був у його і ставок, і млинок, і садок, а в садку була пасіка.

— Ви, тітко, кажете, що це Музичин ґрунт з давніх давен. Адже ж у давнього Музики було багато степу. Його поле йшло оттак від самої балки та аж до самого Дніпра.

— Може воно й було коли Музичине, а тепер то панське, то ляхівське. Ми й живемо більш заробітками. А ще недавно наш таки дід чумакував, посилав не одну паровицю і в Крим по сіль, і на Дін по рибу.

Вже настав вечір. На стіні зачервоніло проміння сонця, як жар у печі. В хату ввійшла бабина невістка; вона прийшла з поля з маленькою дитиною на руках, повісила колиску, поклала дитину, а сама кинулась до печі і почала варити убогу вечерю. Невістка була бідно вбрана, в старій одежі, в товстій сорочці. З поля прибігло пятеро овечат та четверо поросят.

— Чи вже у вас і корови нема? — спитала Ма-

руся, поглядаючи крізь віконце на бідний двір, на драну повітку.

— Де вже нам ту корову держати! — промовила невістка і пішла заганяти вівці.

*
* *

Маруся вийшла з хати слідком за молодицею, подивилась на обідрану повіточку, на убогу оселю, потім пішла в садочок і довго дивилась на зелений степ, на балку, засаджену вербами. Карпо вийшов слідком за нею і не зводив з неї очей. Маруся пішла в садочок, походила по садочку і почала плакати... Потім стала коло криниці, ще раз глянула на убогу хату, на вишні, ще раз глянула на синє, глибоке небо, все залите останнім червоним промінням сонця. Сонце впало десь у степу, неначе потонуло; останній червоний промінь зачепився на хмарці і розтопив її на червоне золото. Маруся глянула на ту хмарку, зітхнула важко і, знову стала калиною. Знову на тій калині зачервоніли зверху спілі ягоди; кущ навкруги зацвів білими квітками. Настала чудова зоряна ніч, і калина вмилася росою... роса закапала в криницю... то були Марусині сльози. З криниці так і піднялася вода, полилася через край по траві, потекла річечкою аж до синього Дніпра. Карпо все те бачив і не здивувався після того дива, що він недавно бачив. А досвіта вся сімя Музиченків вийшла в садок дивуватись, де то за ніч виросла й зацвила калина і сповнила росою з листя всю криницю водою... затопила невеличкою річкою балку.

А гетьман і запорожці все стояли під золотим хрестом, молились Богу, та все поглядали на те місце, де стояла калина. І в той саме час, як Маруся

стала калиною в Музичиному садочку, в той час запоріжців побачили, що коло хреста знову зазеленів кущ калини, зачервоніли ягоди, забіліли квітки. А під калиною знову заблищала криничка, ще й вода бовталась в криничці, неначе хтось от-от тільки що набрав з неї води. І в той час знову заспівав пісню чудовий дівочий голос, тільки та пісня була ще жалібніша, ще смутніша. Той голос ніби голосив над домовиною рідної матери, і разом з тим голосом заридав гетьман, заплакали запорожці, як малі діти. Ті сльози закапали на жовтий пісок, і вкрили його, і змішались з Дніпровою водою. А на золотому хресті, на терновому вінку ще гірше зачервоніла свіжа кров, закапала й облила золотий хрест аж до самого долу. І з тої крови виріс виноград, обвився кругом хреста, зазеленів листом, зачервонів ягодами.

Карпо Летючий діждався ночі і в глуху північ прийшов у своє село розпитати, що там діялось з того часу, як він розбив байдака. Він нищечком розбудив свого одного вірного товариша, і той розказав йому, що вже Карпову батьківську хату спродали; спродали все, що було в хаті, і віддали купцеві за розбитий байдак, а начальство присудило дати Карпові двісті різок на скелі коло самого Ненаситця, якби тільки він повернувся до дому. Олеся, його кохана Олеся, вже давно повінчалась з другим лоцманом.

Карпо заплакав, стоячи коло рідної оселі, і тієї ж ночі на віки помандрував за границю, аж за синій Дунай. І не було про його ні чутки, ні вісточки. Усі так і подумали, що він утопився, або розбився об скелі на Ненаситцеві 1872 року.

-1.IV.19[illegible]3

Народня Бібліотека

Найкращі твори українського письменства з поясненнями.

		ціна
1.	**Народній колядник** з нотами	0.80
2.	Ст. Руданський: **Співомовки.**	1.—
3.	Марко Вовчок: **Степовий гість.** Історичне оповідання.	060
4.	І. Тогобочній: **Мати-наймичка.** Драма на IV. дії.	1.50
5.	Гр. Квітка-Основяненко: **Перекотиполе.** Оповідання.	0.60
6.	**Народні думи.** Вибір.	0.80
7.	Іван Франко: **Іван Вишенський.** Історична поема.	
8.	Пантелеймон Куліш: **Орися.** Новеля	0.40
9.	Олекса Стороженко: **Дорош.** Оповідання.	1.—
10.	О. Кониський: **Сестра-жалібниця.** Оповід.	0.60
11.	Марко Черемшина: **Верховина.** Оповідання	1.50
12.	Л. Лепкий: **Сто сорок пісень.** Народній співаваник.	1.80
13.	Т. Шевченко: **Наймичка.**	0.60
14.	Марко Вовчок: **Два сини.**	0.60
15.	Василь Стефаник: **Вона-земля.** Новелі.	0.60
16.	М. Коцюбинський: **Відьма та інші оповідання**	1.—
17.	Юрій Федькович: **Люба-згуба.** Оповідання	0.60
18.	В. Хиляк: **Лихо на світі.** Веселе оповідання.	0.60
19.	Нечуй-Левицький: **Баба Параска.** Гуморески	0.80
20.	Юліян Тарнович: **Чому плугатарі не їдуть?** Нариси.	0.60
21.	Семен Любарський: **Холмські легенди й оповідання.**	1.50
22.	І. Левицький-Нечуй: **Запорожці**	0.80
23.	М. Вовчок: **Кармелюк.**	0.80

Чергові випуски в друку.

Книжки замовляти на адресу:

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО, Краків, Кармелітська 34/II.